

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії

Навчальний рік 2024-2025

СИЛАБУС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ

«Анатомія людини»
(назва освітнього компоненту)

Нормативний чи вибіркового освітній компонент _____ вибіркового _____

Форма здобуття освіти _____ заочна _____
(очна; змішана; дистанційна)

Галузь знань _____ 23 «Соціальна робота» _____
(шифр і назва галузі)

Спеціальність _____ 231 «Соціальна робота», перший (бакалаврський) рівень _____
(шифр і назва спеціальності)

Освітньо-професійна програма _____ «Соціальна робота» _____

Курс перший

Силабус освітнього компоненту
затверджений на засіданні кафедри
анатомії людини, клінічної анатомії та
оперативної хірургії

Протокол від
“ _ ” _____ 2024 року № _

Завідувач кафедри

_____ проф. Колісник І.Л.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Схвалено методичною комісією ХНМУ з
проблем загальної та природничо-наукової
підготовки

Протокол від
“ _ ” _____ 2024 року № _

Голова методичної комісії ХНМУ з проблем
загальної та природничо-наукової підготовки

_____ проф. Мирошніченко М.С.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РОЗРОБНИКИ СИЛАБУСУ:

в.о. завідувача кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, д.мед.н.,
професор І.Л. Колісник,
старший викладач кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, PhD
І.В. Чеканова,
доцент кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, к.мед.н.
О.М. Сазонова

Дані про викладача, що викладає освітній компонент

Прізвище, ім`я, по батькові	Сосонна Лілія Олександрівна
Наукова ступінь	
Посада	Асистент кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії
Контактний телефон	+380999092709
Електронна пошта	lo.sosonna@kntmu.edu.ua

Прізвище, ім`я, по батькові	Лютенко Михайло Анатолійович
Наукова ступінь	
Посада	Асистент кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії
Контактний телефон	+380933907653
Електронна пошта	ma.liutenko@kntmu.edu.ua

Контактний тел. та E-mail кафедри: тел. (057) 700-36-26, kaf.1med.anatomii@kntmu.edu.ua

Очні консультації: розклад та місце проведення за розкладом кафедри.

Он-лайн консультації: розклад та місце проведення за попередньою домовленістю з викладачем.

Локація: заняття проводяться за адресом: проспект Незалежності 12

ВСТУП

Силабус освітнього компоненту «Анатомія людини» складений відповідно до Освітньо-професійної програми “Соціальна робота” та Стандарту вищої освіти України (далі – Стандарт), перший (бакалаврський) рівень, галузь знань – 23 «Соціальна робота», спеціальність 223 «Соціальна робота», заочна форма навчання.

Опис освітнього компоненту. Вивчення освітнього компоненту «Анатомія людини» являє собою адаптовану до потреб соціальної сфери модель університетського курсу, який передбачає набуття кожним здобувачем знань у світі природничо-наукових уявлень про будову і функції організму людини в цілому, вміння використовувати набуті знання при подальшому вивченні інших фундаментальних наук та у практичній діяльності.

Предметом вивчення освітнього компоненту «анатомія людини»: наука про форму, будову, походження та розвиток органів, систем і організму людини в цілому.

Міждисциплінарні зв'язки:

Анатомія людини як освітній компонент:

а) базується на знаннях здобувачів, отриманих в рамках повної загальної середньої освіти;

б) закладає основи для вивчення здобувачами основ медичних знань, соціальної психології, хоспісної допомоги, соціальної діагностики та реабілітації та формування умінь застосовувати знання з анатомії людини в процесі подальшого вивчення усіх освітніх компонентів і в майбутній професійній діяльності.

Послання на сторінку освітнього компоненту в MOODLE

<https://distance.knmu.edu.ua/course/view.php?id=5553>

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ

1.1. Мета освітнього компоненту передбачає набуття кожним здобувачем знань з анатомії у світі природничо-наукових уявлень про будову і функції організму людини в цілому, вміння використовувати набуті знання при подальшому вивченні інших освітніх компонентів та у практичній діяльності соціального працівника.

Мета вивчення анатомії людини – **кінцеві цілі** встановлені на основі ОПП підготовки соціального працівника за фахом відповідно до блоку її змістового модулю (природничо-наукова підготовка) і є основою для побудови змісту освітнього компоненту. Опис цілей сформульований через вміння у вигляді цільових завдань (дій). На підставі кінцевих цілей до кожного модулю або змістового модулю сформульовані **конкретні цілі** у вигляді певних умінь (дій), цільових завдань, що забезпечують досягнення кінцевої мети вивчення освітнього компоненту.

Кінцеві цілі освітнього компоненту:

- *Аналізувати інформацію про будову тіла людини, системи, що його складають, органи і тканини;*
- *Визначити топографоанатомічні взаємовідносини органів і систем людини;*
- *Трактувати закономірності пренатального та раннього постнатального розвитку органів людини, варіанти мінливості органів, вади розвитку;*
- *Інтерпретувати статеві, вікові та індивідуальні особливості будови організму людини;*
- *Передбачити взаємозалежність і єдність структур і функцій органів людини їх мінливість під впливом екологічних факторів;*
- *Визначити вплив соціальних умов та праці на розвиток і будову організму людини;*
- *Демонструвати володіння морально-етичними принципами ставлення до живої людини та її тіла як об'єкта анатомічного та клінічного дослідження.*

1.2. Основними завданнями вивчення освітнього компоненту «анатомія людини» як науки є системний підхід до опису форми, будови органів, положення (топографії) частин та органів тіла в єдності з виконуваними функціями з урахуванням вікових, статевих та індивідуальних особливостей людини.

1.3. Компетентності та результати навчання, формуванню яких сприяє світній компонент (взаємозв'язок з нормативним змістом підготовки здобувачів вищої освіти, сформульованим у термінах результатів навчання у ОПП та Стандарті).

1.3.1. Згідно з вимогами стандарту освітній компонент забезпечує набуття здобувачами компетентностей:

- **інтегральні:** Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

- **загальні:**

ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК6. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК7. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК8. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК9. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК10. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК15. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо

- **спеціальні (фахові, предметні):**

ФК2. Здатність прогнозувати перебіг різних соціальних процесів.

1.3.2. Вивчення освітнього компоненту забезпечує набуття здобувачами наступних програмних результатів навчання:

ПРН 2. Вільно спілкуватися усно і письмово державною та іноземною мовами з професійних питань.

ПРН 26. Орієнтуватися в базових питаннях фізіології та анатомії людини.

1.3.3. Вивчення освітнього компоненту забезпечує набуття здобувачами наступних соціальних навичок (Soft skills):

- комунікабельність;
- грамотна письмова та усна мова;
- вміння виступати на публіці;
- аналітичний склад розуму;
- вміння побачити та вирішити проблему;
- хороша пам'ять;
- креативність;
- орієнтованість на результат;
- завзятість;
- стресостійкість;
- готовність виконувати рутинну роботу;

- вміння приймати рішення;
- відповідальність.

2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ

2.1. Опис освітнього компоненту

Найменування показників	Галузь знань, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика освітнього компоненту
		заочна форма навчання
Кількість кредитів 3,0 1 кредит ECTS = 30 год.	Галузь знань <u>23 «Соціальна робота»</u> (шифр і назва)	Вибіркова
Загальна кількість годин - 90	Спеціальність: <u>223 «Соціальна робота»</u> (шифр і назва)	Рік підготовки:
		1-й
		Семестр
		1-й
Годин для заочної форми навчання: аудиторних – 8 - 7,2% самостійної роботи студента – 82 - 92,8%	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>перший (бакалаврський)</u> <u>рівень</u>	Лекції
		2 год.
		Практичні, семінарські
		6 год.
		Самостійна робота
		82 год.
Вид контролю		
Залік		

2.2.1. ЛЕКЦІЇ

№	ТЕМИ ЛЕКЦІЙ	Кількість Годин	Вид лекцій
1.	Анатомія людини - як наука. Функціональна остеологія, міологія, спланхнологія. Функціональна анатомія судин та ЦНС.	2	Лекція-презентація
	Всього:	2	

2.2.2. СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Не має

2.2.3. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

№ з/п	Назва теми	К-ть год.	Методи навчання	Форми контролю
1.	Організація навчального процесу на кафедрі анатомії людини. Предмет і задачі анатомії. Осі і площини тіла людини. Функціональна остеологія. Загальна характеристика хребтового стовпа. Хребтовий стовп у цілому. Загальні ознаки хребців. Будова ребер і груднини. Грудна клітка у цілому. Кістки верхньої кінцівки. Кістки нижньої кінцівки. Вчення про сполучення кісток. Функціональна артрологія. Анатомія кісток черепа. Вікові і статеві особливості будови черепа. Функціональна	2	Розповідь-пояснення, демонстрація на анатомічних препаратах, розв'язування ситуаційних задач, оцінювання вікових, статевих та індивідуальних	Усне опитування, тестовий контроль.

	міологія. М'язи і фасції спини. М'язи і фасції грудей. Діафрагма. М'язи і фасції живота. Топографія ділянок живота. Пахвинний канал. М'язи нижньої кінцівки. Фасції і топографія нижньої кінцівки. М'язи верхньої кінцівки. Фасції і топографія верхньої кінцівки.		особливостей будови органів людини.	
2.	Спланхнологія. Функціональна анатомія органів дихання. Функціональна анатомія органів травлення. Загальна анатомія органів ендокринної та імунної систем. Загальна та функціональна анатомія органів сечовиділення. Загальна та функціональна анатомія органів чоловічої та жіночої статевих систем.	2	Презентація, використання трупного матеріалу; робота за віртуальним анатомічним столом Anatomage Table; розв'язування ситуаційних задач.	Письмове опитування, тестовий контроль.
3.	Вчення про нервову систему. Функціональна анатомія спинного мозку. Функціональна анатомія головного мозку. Черепні нерви та анатомія органів чуття. Провідні шляхи головного та спинного мозку. Морфо-функціональні особливості будови, кровопостачання та іннервації органів тіла людини. Функціональна анатомія серцево-судинної системи. Функціональна анатомія лімфатичної системи. Судини і нерви голови та ший. Судини і нерви верхньої кінцівки Судини і нерви грудної та черевної порожнин. Судини і нерви тазу та нижньої кінцівки. Анатомія вегетативної нервової системи. Залік	2	Дискусія, демонстрація на анатомічних препаратах, презентація, робота за віртуальним анатомічним столом Anatomage Table; розв'язування ситуаційних задач.	Тестовий контроль, індивідуальні завдання.
	Всього:	6		

2.2.4. ЛАБОРАТОРНІ ЗАНЯТТЯ

Не має

2.2.5. САМОСТІЙНА РОБОТА

№	Тема	К-ть годин	Методи навчання	Форми контролю
1.	Описати основні етапи розвитку анатомії: - історія розвитку анатомії в античні часи та епоху Відродження; - історія розвитку українських анатомічних шкіл до ХХ сторіччя.	8	Демонстрація на анатомічних препаратах, презентація; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	ПК, ПЗ відповідно до КТП.
2.	Оволодіти умінням - застосовувати площини та вісі щодо опису анатомічних об'єктів	8	Використання трупного матеріалу; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	-//-/-
3.	Оволодіти умінням: - описати вікові особливості будови черепа. - демонструвати на препаратах будову кісток. - схеми з'єднання кісток.	8	Демонстрація на анатомічних препаратах, презентація; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	-//-/-
4.	Оволодіти умінням - демонструвати на препаратах з'єднання між кістками.	7	Опрацювання матеріалів підручників та довідкової літератури; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	-//-/-

5.	Оволодіти умінням: - демонструвати на препаратах: - м'язи тулуба; - голови; - шиї; - кінцівок.	8	Демонстрація на анатомічних препаратах, презентація; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	-//-/-
6.	Оволодіти умінням демонструвати на препаратах будову та описати топографію: - органів травної системи; органів дихальної системи; органів сечової системи; - органів жіночої та чоловічої статевих систем; органів імунної системи; органів ендокринної системи.	7	Демонстрація на анатомічних препаратах, презентація; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	-//-/-
7.	Оволодіти основами опису будови органів травної, дихальної, сечової та статевих систем.	8	Використання трупного матеріалу; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	-//-/-
8.	Оволодіти умінням - демонструвати на препаратах будову серця, малювати схему великого та малого кола кровообігу	8	Демонстрація на анатомічних препаратах, презентація; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	-//-/-
9.	Оволодіти основами опису будови головного мозку та його відділів	7	Опрацювання матеріалів підручників та довідкової літератури; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	-//-/-
10.	Оволодіти основами опису схем провідних шляхів головного мозку.	8	Демонстрація на анатомічних препаратах, презентація; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	-//-/-
11.	Оволодіти умінням - демонструвати на препаратах периферійні кровеносні судини та нерви, малювати схему нервових сплетень.	5	Використання трупного матеріалу; робота з віртуальним анатомічним столом Anatomage Table.	-//-/-
	Всього:	82		

3. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

3.1. Оцінювання успішності навчання здобувачів освіти здійснюється на підставі чинної «Інструкції з оцінювання навчальної діяльності здобувачів освіти ХНМУ»

Оцінювання поточної навчальної діяльності (ПНД)

Під час оцінювання засвоєння кожної навчальної теми освітнього компоненту (ПНД) та підсумкового заняття (ПЗ) здобувачу виставляється оцінка за традиційною 4-бальною системою: «відмінно», «добре», «задовільно» та «незадовільно» за таблицею 1.

Таблиця 1.

Критерії оцінювання результатів навчальної діяльності здобувачів освіти з освітнього компоненту

Оцінка	Критерії оцінювання
«Відмінно»	Здобувач виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування і нахили
«Дуже добре»	Здобувач вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна
«Добре»	Здобувач вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовувати її на практиці;

	контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок
«Задовільно»	Здобувач відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих
«Достатньо»	Здобувач володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні
«Незадовільно» з можливістю повторного складання семестрового контролю	Здобувач володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу
«Незадовільно» з обов'язковим повторним вивченням залікового кредиту	Здобувач володіє матеріалом на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів
Зокрема, критерії оцінювання практичних навичок з освітнього компоненту	
«Відмінно»	Здобувач відповідає високому (творчому) рівню компетентності: Добувач виявляє особливі творчі здібності, без помилок самостійно демонструє виконання практичних умінь та володіє системними теоретичними знаннями (знає методику виконання практичних навичок, показання та протипоказання, можливі ускладнення, та ін.) та має здібності для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях.
«Добре»	Здобувач самостійно демонструє виконання практичних умінь, допускаючи деякі неточності, які швидко виправляє, володіє теоретичними знаннями (знає методику виконання практичних навичок, показання та протипоказання, можливі ускладнення, та ін.)
«Задовільно»	Здобувач демонструє виконання практичних умінь, допускаючи деякі помилки, які може виправити при корекції їх викладачем, володіє задовільними теоретичними знаннями (знає основні положення методики виконання практичних навичок, показання та протипоказання, можливі ускладнення, та ін.).
«Незадовільно»	Здобувач не може самостійно продемонструвати практичні вміння (виконує їх, допускаючи грубі помилки), не володіє достатнім рівнем теоретичних знань (не знає методики виконання практичних навичок, показань і протипоказань, можливих ускладнень, та ін.).

Підсумковий бал за (ПНД) та підсумкові заняття (ПЗ) визначається як середнє арифметичне традиційних оцінок за кожне заняття та ПЗ, округлене до 2-х знаків після коми та перераховується у багатобальну шкалу за таблицями 2.

Оцінювання самостійної роботи здобувача

Матеріал для самостійної роботи здобувачів, який передбачений в темі практичного заняття одночасно із аудиторною роботою, оцінюється під час поточного контролю.

Оцінювання тем, які виносяться тільки на самостійну роботу і не входять до тем аудиторних навчальних занять, контролюються при підсумковому занятті.

Таблиця 2

Перерахунок середньої оцінки за поточну діяльність у багатобальну шкалу (для освітніх компонентів, що завершуються заліком)

4-бальна шкала	200-бальна шкала	4-бальна шкала	200-бальна шкала	4-бальна шкала	200-бальна шкала
5	200	4.22-4,23	169	3.45-3,46	138
4.97-4,99	199	4.19-4,21	168	3.42-3,44	137
4.95-4,96	198	4.17-4,18	167	3.4-3,41	136
4.92-4,94	197	4.14-4,16	166	3.37-3,39	135
4.9-4,91	196	4.12-4,13	165	3.35-3,36	134
4.87-4,89	195	4.09-4,11	164	3.32-3,34	133
4.85-4,86	194	4.07-4,08	163	3.3-3,31	132
4.82-4,84	193	4.04-4,06	162	3.27-3,29	131

4.8-4,81	192	4.02-4,03	161	3.25-3,26	130
4.77-4,79	191	3.99-4,01	160	3.22-3,24	129
4.75-4,76	190	3.97-3,98	159	3.2-3,21	128
4.72-4,74	189	3.94-3,96	158	3.17-3,19	127
4.7-4,71	188	3.92-3,93	157	3.15-3,16	126
4.67-4,69	187	3.89-3,91	156	3.12-3,14	125
4.65-4,66	186	3.87-3,88	155	3.1-3,11	124
4.62-4,64	185	3.84-3,86	154	3.07-3,09	123
4.6-4,61	184	3.82-3,83	153	3.05-3,06	122
4.57-4,59	183	3.79-3,81	152	3.02-3,04	121
4.54-4,56	182	3.77-3,78	151	3-3,01	120
4.52-4,53	181	3.74-3,76	150	Менше 3	Недостатньо
4.5-4,51	180	3.72-3,73	149		
4.47-4,49	179	3.7-3,71	148		
4.45-4,46	178	3.67-3,69	147		
4.42-4,44	177	3.65-3,66	146		
4.4-4,41	176	3.62-3,64	145		
4.37-4,39	175	3.6-3,61	144		
4.35-4,36	174	3.57-3,59	143		
4.32-4,34	173	3.55-3,56	142		
4.3-4,31	172	3.52-3,54	141		
4,27-4,29	171	3.5-3,51	140		
4.24-4,26	170	3.47-3,49	139		

Оцінювання індивідуальної роботи здобувача

На засіданні кафедри затверджено перелік індивідуальних завдань (участь з доповідями в студентських конференціях, профільних олімпіадах, підготовка аналітичних оглядів з презентаціями з визначенням кількості балів за їх виконання, які можуть додаватись, як заохочувальні (**не більше 10**)).

Бали за індивідуальні завдання одноразово нараховуються здобувачеві тільки комісійне (комісія – зав. кафедри, завуч, викладач групи) лише за умов успішного їх виконання та захисту. В жодному разі загальна сума балів за ПНД не може перевищувати 120 балів.

13.2 Проведення та оцінювання заліку.

Залік для освітніх компонентів, вивчення яких завершено - проводиться викладачем академічної групи на останньому занятті з освітнього компоненту та передбачає врахування ПНД (табл.2) та перевірку засвоєння усіх тем з освітнього компоненту. Оцінка визначається у балах від 120 до 200 та відміткою – «зараховано», «не зараховано».

Перевірку засвоєння усіх тем з освітнього компоненту передбачає:

- рівень теоретичних знань;
- розвиток творчого мислення;
- навички самостійної роботи;
- компетенції - вміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх у вирішенні практичних навичок.

Якщо залік не складено, встановлюються дати перескладання під час канікул, до початку наступного семестру.

Технологія проведення:

Оцінювання засвоєння практичних навичок та теоретичних знань за всіма темами освітнього компоненту вибірково проводиться в день останнього заняття.

Залік - проводиться викладачем групи на останньому практичному занятті .

ОЦІНЮВАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ

- Оцінка з освітнього компоненту

Освітній компонент вивчається протягом 1-го семестру, вивчення яких закінчується у поточному семестрі, а формою контролю є «залік» передбачається врахування ЗНД. Бали за ЗНД розраховуються як середнє арифметичне оцінок за весь семестр вивчення освітнього компоненту (з точністю до сотих) за таблицею 2, автоматично в рамках функціоналу електронного журналу АСУ. ЗНД перераховується у багатобальну шкалу за таблицею 2 (додаток 2) від 120 до 200 балів та відміткою – «зараховано», «не зараховано».

3.2. ПЕРЕЛІК ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ Спеціальність:231 «Соціальна робота»

1. Визначення предмету “Анатомія людини”, його завдання. Поняття про морфологію. Методи морфологічних досліджень.
2. Загальна характеристика системи скелета людини. Осьовий та додатковий скелети. Будова кістки як органа, хімічний склад, види кісток.
3. З’єднання кісток, види. Будова суглоба, допоміжний апарат суглоба. Класифікація суглобів, види рухів у суглобах.
4. Череп, його відділи й кістки. З’єднання кісток черепа. Вікові та статеві особливості черепа.
5. Хребтовий стовп, його відділи. Особливості будови хребців. З’єднання хребців. Хребтовий стовп у цілому, фізіологічні вигини хребта, їх формування та значення.
6. Скелет грудної клітки. З’єднання кісток грудної клітки. Грудна клітка в цілому.
7. Кістки та з’єднання плечового пояса. Кістки та з’єднання верхньої кінцівки.
8. Кістки та з’єднання тазового пояса. Таз у цілому. Статеві відмінності тазу. Основні виміри жіночого тазу.
9. Кістки та з’єднання нижньої кінцівки.
10. Скелетні м’язи, їх розміщення, форма. Будова м’яза як органа. Допоміжний апарат м’язів.
11. М’язи голови. Особливості прикріплення м’язів лиця. Жувальні м’язи.
12. М’язи шиї. Класифікація, функції.
13. М’язи спини, їх функції.
14. М’язи грудної клітки, їх функції. Діафрагма.
15. М’язи живота, їх функції. Біла лінія живота. Пахвинний канал.
16. М’язи верхньої кінцівки, їх функції.
17. М’язи нижньої кінцівки, їх функції.
18. Роль нервової системи в координації функцій організму та взаємозв’язку його з навколишнім середовищем. Класифікація нервової системи.
19. Рефлекс як форма нервової діяльності. Види рефлексів.
20. Рефлекторна дуга (проста, складна) та її ланки.
21. Спинний мозок, його розміщення, оболони, зовнішня будова. Спинномозкова рідина.
22. Внутрішня будова спинного мозку. Сегмент, корінці, біла та сіра речовини. Функції спинного мозку.
23. Шийне сплетення, основні гілки та ділянки іннервації.
24. Плечове сплетення, основні гілки та ділянки іннервації. Грудні нерви.
25. Попереково-крижове сплетення: поперекове та крижове сплетення, основні гілки та ділянки іннервації.
26. Головний мозок: загальні відомості, розміщення, розвиток, відділи. Оболони головного мозку та простори між ними. Спинномозкова рідина. Гематоенцефалічний бар’єр.
27. Довгастий мозок, його топографія, будова, функції. Біологічне значення довгастого мозку.
28. Задній мозок, його розміщення, будова, порожнина, функції.
29. Середній мозок: розташування, будова, порожнина, функції.
30. Проміжний мозок, його розміщення, будова, порожнина, функції. Поняття про сітчастий утвір (ретикулярну формацію), особливості будови, функції.
31. Кінцевий мозок, його розміщення, будова, порожнини. Мозолисте тіло. Біла речовина.
32. Черепні нерви, кількість, функціональні види (рухові, чутливі, змішані), ділянки іннервації.
33. Загальна характеристика залоз внутрішньої секреції. Поняття про гормони, їх природу, властивості та біологічну активність. Тканинні гормони.
34. Щитоподібна залоза. Прищитоподібні залози. Топографія, будова, гормони. Прояви гіпо- та гіперфункції.
35. Гіпофіз: передня та задня частки, топографія, будова, гормони, їх значення. Шишкоподібна залоза, її розміщення, гормони, їх значення. Прояви гіпо- та гіперфункції.

36. Надниркові залози; топографія, будова, гормони.
37. Підшлункові островці, їх розміщення, особливості будови, гормони, їх значення.
38. Будова та функціональне значення ротової порожнини. Слинні залози.
39. Глотка, її розміщення, частини, будова стінки. Стравохід, його розміщення, частини, звуження.
40. Шлунок: топографія, форма, будова, частини. Функції шлунка. Шлункові залози.
41. Печінка: топографія, будова, функції. Печінкова часточка. Жовчовивідні шляхи.
42. Підшлункова залоза: топографія, будова, функції.
43. Тонка кишка: розміщення, відділи, особливості будови стінки.
44. Товста кишка: розміщення, відділи, особливості будови.
45. Очеревина. Очеревинна порожнина. Розміщення органів щодо очеревини. Брижі. Малий чепець. Великий чепець.
46. Повітроносні шляхи: топографія, будова, функції. Приносні пазухи.
47. Легені, топографія, будова. Структурно-функціональна одиниця — ацинус.
48. Плевра: будова, листки, плевральна порожнина, плевральні синуси. Середостіння.
49. Первинні та вторинні лімфатичні органи: червоної кістковий мозок, загруднинна залоза, селезінка, лімфатичне кільце глотки, ділянкові лімфатичні вузли. Поняття про гемопоєз.
50. Велике та мале коло кровообігу. Кровообіг плода.
51. Серце: топографія, форма, будова. Межі серця. Осердя, осердна порожнина. Кровообігання серця.
52. Особливості будови серцевого м'яза. Іннервація серця.
53. Аорта, її відділи. Артерії дуги аорти.
54. Грудна та черевна частини аорти, їх гілки та ділянки кровопостачання.
55. Артерії головного мозку. Артеріальне коло мозку.
56. Артерії верхньої кінцівки, їх гілки та ділянки кровопостачання. Місця притискання артерій для тимчасової зупинки кровотечі.
57. Артерії нижньої кінцівки, їх гілки та ділянки кровопостачання. Вени великого кола кровообігу. Особливості кровотоку у венах. Фактори, що сприяють руху крові по венах.
58. Верхня порожниста вена, основні гілки та ділянки відтоку крові.
59. Нижня порожниста вена, основні гілки та ділянки відтоку крові.
60. Ворітна вена, її значення. Значення сполучень (анастомозів) між венами.
61. Нирки: топографія, форма, будова.
62. Структурно-функціональна одиниця нирки.
63. Сечовивідні шляхи. Жіночий та чоловічий сечівник.
64. Чоловічі статеві органи, будова, функції.
65. Жіночі статеві органи, будова, функції.
66. Нюхова сенсорна система, відділи, розміщення, значення (I пара черепних нервів). Смакова сенсорна система. Види смакових відчуттів.
67. Око та структури утворів. Очне яблуко, його розміщення, будова. Додаткові структури ока.
68. Зорова сенсорна система, відділи, розміщення, значення. II пара черепних нервів.
69. Вуха: його розміщення, будова, значення.
70. Слухова сенсорна система, відділи, розміщення. Проведення та сприймання звукових коливань. Слухові відчуття.
71. Вестибулярна сенсорна система, відділи, розміщення, значення.

ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК ДО ЗАЛІКУ

Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

Анатомія опорно-рухового апарату”

Хребець
Ребро
Груднина
Лобова кістка
Тім'яна кістка
Потилична кістка
Клиноподібна кістка
Скронева кістка
Решітчаста кістка
Верхня щелепа
Нижня щелепа

Нижня носова раковина

Сльозова кістка
Носова кістка
Леміш
Піднебінна кістка
Вилична кістка
Під'язикова кістка
Скляпіння черепа
Скронева ямка
Підскронева ямка
Крило-піднебінна ямка
Передня черепна ямка
Середня черепна ямка
Задня черепна ямка
Зовнішня основа черепа

Кісткове піднебіння

Очна ямка
Кісткова носова порожнина
Лопатка
Ключиця
Плечова кістка
Променева кістка
Ліктьова кістка
Кістки кисті
Кульшова кістка
Клубова кістка
Сіднична кістка
Лобкова кістка
Таз
Стегнова кістка

Наколінок
Великогомілкова кістка
Малогомілкова кістка
Кістки стопи
З'єднання черепа
З'єднання хребтового стовпа
З'єднання грудної клітки
З'єднання верхньої кінцівки
З'єднання нижньої кінцівки
М'язи спини
Діафрагма
М'язи живота
М'язи лица
Жувальні м'язи
М'язи ший
М'язи верхньої кінцівки
М'язи нижньої кінцівки

“Спланхнологія. Центральна
нервова система і органи
чуття”

Рот
Ротова порожнина
- Присінок рота
- Власне ротова порожнина
- Піднебіння
- Ясна
- Зуби
- Язик
- Ротові залози
- Зів
Глотка
Стравохід
Шлунок
Тонка кишка
- Дванадцятипала кишка
- Порожня кишка
- Клубова кишка
Товста кишка
- Слепа кишка
--- Червоподібний відросток
- Ободова кишка
-- Висхідна ободова кишка
-- Поперечна ободова кишка
-- Низхідна ободова кишка
-- Сигмоподібна ободова кишка
- Пряма кишка
- Відхідниковий канал
-- Відхідник
Печінка
Жовчний міхур
- Спільна жовчна протока
Підшлункова залоза
Очеревина
Ніс
Носова порожнина
Гортань
- Гортань (на трупі)
- Щитоподібний хрящ
- Перстнеподібний хрящ
- Черпакуватий хрящ
- Надгортанник
- Порожня гортані
Трахея
Бронхи
Легені
- Права легеня
- Ліва легеня
- Ворота легені
- Корінь легені

Плевра
Нирка
Сечовід (правий, лівий)
Сечовий міхур
Яечко
Над'ячко
Сім'яний канатик
Сім'явиносна протока
Сім'яний пухірець
Передміхурова залоза
Статевий член
Чоловічий сечівник
Калитка
Яєчник
Матка
Маткова труба
Піхва
Зовнішні жіночі статеві органи
- Лобкове підвищення
- Велика соромітна губа
- Соромітна щілина
- Мала соромітна губа
- Присінок піхви
- Отвір піхви
- Клітор
Жіночий сечівник
Промежина
Серце
Праве передсердя
Ліве передсердя
Правий шлуночок
- Правий передсердно-
шлуночковий клапан
- Отвір легеневого стовбура
Лівий шлуночок серця
- Лівий передсердно-
шлуночковий клапан
- Клапан аорти
Міокард
Епікард
Перикард (осердя)
Щитоподібна залоза
Надиркова залоза (права, ліва)
Гіпофіз
Шишкоподібна залоза
Кістковий мозок
Загрудина залоза (тимус)
Селезінка
Піднебінні мигдалики
Червоподібний відросток
Спинний мозок
- Шийне стовщення
- Попереково-крижове
стовщення
- Мозковий конус
- Кінцева нитка
- Канатики спинного мозку
-- Передній канатик
-- Бічний канатик
-- Задній канатик
- Центральний канал
- Сіра речовина
-- Передній ріг
-- Задній ріг
- Біла речовина
Головний мозок
Стовбур головного мозку
Довгастий мозок
Міст
Четвертий шлуночок

- Ромбоподібна ямка
Середній мозок
Мозочок
Проміжний мозок
- Таламус
- Епіталамус
-- Шишкоподібна залоза
- Метаталамус
- Гіпоталамус
- Третій шлуночок
Півкуля великого мозку
- Лобова частка
- Тім'яна частка
- Скренева частка
- Потилична частка
- Острівець
- Мозолисте тіло
- Прозора перегородка
- Склепіння
- Нюхова цибулина
- Нюховий шлях
- Нюховий трикутник
- Передня пронизана речовина
-- Хвостате ядро
-- Сочевцеподібне ядро
--- Лушпина
--- Бічна бліда куля
--- Присередня бліда куля
- Огорожа
Бічні шлуночки
Спинномозкова тверда оболона
Тверда оболона головного
мозку
Павутинна оболона головного
мозку
Спинномозкова павутинна
оболона
М'яка оболона головного мозку
Спинномозкова м'яка оболона
Очне яблуко
- Волокниста оболонка очного
яблука
-- Білкова оболонка ока
-- Рогівка
- Судинна оболонка очного
яблука
-- Власне судинна оболонка
-- Війкове тіло
-- Райдужка
-- Зіниця
- Сітківка
- Кришталік
- Склисте тіло
Додаткові структури ока
- Зовнішні м'язи очного яблука
- Брова
- Верхня повіка
- Нижня повіка
- Сполучна оболонка (Кон'юнктива)
- Сльозова залоза
Зовнішнє вухо
- Вушна раковина
-- Зовнішній слуховий отвір
-- Барабанна перетинка
Середнє вухо
- Барабанна порожнина
-- Стремінце
-- Коваделко
-- Молоточок

- Слухова труба
- Внутрішнє вухо
- Кістковий лабіринт
- Присінок
- Півколові канали
- Завитка
- Перетинчастий лабіринт
- Черепні нерви**
- Зоровий нерв (II пара)
- Окоруховий нерв (III пара)
- Блоковий нерв (IV пара)
- Трійчастий нерв (V пара) та його вузол
- Відвідний нерв (VI пара)
- Лицевий і проміжний нерви (VII пара)
- Присінково-завитковий нерв (VIII пара)
- Язикоглотковий нерв (IX пара)
- Блукаючий нерв (X пара)
- Додатковий нерв (XI пара)
- Під'язиковий нерв (XII пара)
- “Судини і нерви голови, шиї, тулуба та кінцівок”
- Аорта
- Висхідна аорта
- Дуга аорти
- Низхідна аорта
- Грудна аорти
- Черевна аорти

- Плечо-головний стовбур**
- Права загальна сонна артерія
- Права підключична артерія
- Загальна сонна артерія (права, ліва)
- Зовнішня сонна артерія
- Внутрішня сонна артерія
- Підключична артерія (права, ліва)
- Внутрішня яремна вена
- Зовнішня яремна вена
- Передня яремна вена
- Верхня порожниста вена
- Плечо-головна вена (права, ліва)
- Грудна протока
- Грудна аорта
- Черевна аорта
- Спільна клубова артерія
- Внутрішня клубова артерія**
- Спільна клубова вена (права, ліва)
- Нижня порожниста вена
- Внутрішня клубова вена**
- Ворітна печінкова вена
- Пахвова артерія
- Плечова артерія
- Променева артерія
- Ліктьова артерія**
- Підключична вена
- Пахвова вена

- Головна вена
- Основна вена
- Плечові вени
- Ліктьові вени
- Променеві вени
- Зовнішня клубова артерія
- Стегнова артерія
- Підколінна артерія
- Передня великогомілкова артерія**
- Задня великогомілкова артерія
- Зовнішня клубова вена**
- Стегнова вена
- Велика підшкірна вена
- Глибока стегнова вена
- Підколінна вена
- Мала підшкірна вена
- Передні великогомілкові вени
- Задні великогомілкові вени
- Симпатичний стовбур**
- Вузли симпатичного стовбура
- Великий нутрощевий нерв
- Малий нутрощевий нерв
- Червне сплетення та вузли
- Спинномозкові нерви**
- Шийне сплетення
- Плечове сплетення
- Міжреброві нерви
- Поперекове сплетення
- Крижове сплетення

3.3. Контрольні завдання до самостійної роботи

Теми рефератів

Тема 1. Андреас Везалій і початок наукової анатомії

Тема 2. Леонардо да Вінчі – великий живописець, один з основоположників пластичної анатомії

Тема 3. Вклад М.Ф. Іваніцького і його школи в розвиток спортивної морфології

Тема 4. Стадії ембріогенезу. Зародкові листки - розвиток тканин і органів.

1. Розвиток ембріона людини
2. Гістогенез
3. Органогенез

Тема 5. Фізіологічні вигини хребта

Будова хребетного стовпа і зміни хребта при сколіозі

Тема 6. Визначення виду постави залежно від ступеня вираженості вигинів хребта

Види постави із збільшенням та зменшенням кривизни хребта

Тема 7. Види склепінь стопи. Функціональне призначення склепінь стопи.

М'язи, що утримують склепіння стопи. Зв'язки, що зміцнюють склепіння стопи. Умови збереження склепінь стопи.

Тема 8. М'язи, що підтримують склепіння стопи

1. М'язи розгиначі стопи
2. М'язи згиначі стопи

Тема 9. Оболонки кістки

1. Будова
2. Функціональне призначення періосту, мезосту та ендосту
3. Вікові особливості окістя

Тема 10. Вивчення особливостей кісток скелета у віковому аспекті.

Особливості кісток скелета у дітей, дорослих та людей похилого віку

Тема 11. Структури, що укріплюють суглоб та обмежують його рухи

1. Допоміжний апарат суглоба
  2. Призначення зв'язок суглоба
- Тема 12.** Кровопостачання і іннервація м'язів тулуба
1. Кровопостачання м'язів тулуба
  2. Іннервація м'язів тулуба
- Тема 13.** М'язи антагоністи і м'язи синергисти
1. М'язи - антагоністи
  2. М'язи - синергисти
- Тема 14.** Черевний прес і його функціональне значення у спорті
1. Діафрагма тіла людини
  2. Стінки черевного преса
  3. Функціональне призначення черевного преса
- Тема 15.** Будова зубів
1. Особливості молочних зубів і час їх розвитку
  2. Формула постійних зубів.
  3. Особливості різців, іклів, молярів. Черга їх появи.
  4. Профілактика
- Тема 16.** Селезінка, її розташування, зовнішні і внутрішні будова.
1. Будова і функції селезінки
  2. Роль селезінки в кровообігу
- Тема 17.** Оболонки спинного і головного мозку
1. Менінгіальна оболонка
  2. Павутинна оболонка
  3. Судинна оболонка
  4. Міжоболонкові простіри
- Тема 18.** Гіпофіз
1. Аденогіпофіз
  2. Нейрогіпофіз

3.4. Індивідуальні завдання

Індивідуальна учбово-дослідницька (УДРС) або науково-дослідницька (НДРС) робота здобувачів (по вибору) припускає:

- підготовку огляду наукової літератури (реферату);
- підготовку ілюстративного матеріалу по даних темах (мультимедійна презентація, набір таблиць, схем, малюнків і тому подібне);
- виготовлення учбових і музейних препаратів, моделей;

3.5. Інші заохочення

- проведення наукового дослідження в рамках студентського наукового кружка кафедри;
- участь в науковій тематиці кафедри;
- участь в анатомічних олімпіадах і ін.

3.6. Правила оскарження оцінки

Оскарження оцінки проводиться згідно положення «Про апеляцію результатів підсумкового контролю здобувачів освіти Харківського національного медичного університету», наказ від 30.09.2020р. №252.

https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_apel_kontrol.pdf

4. ПОЛІТИКА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ

Щоб успішно пройти відповідний курс необхідно регулярно відвідувати практичні заняття; мати теоретичну підготовку до практичних занять згідно тематики; не спізнюватися і не пропускати заняття; виконувати всі необхідні завдання і працювати кожного заняття; вміти

працювати з партнером або в складі групи; звертатися до кураторів курсу з різних питань за тематикою занять і отримувати її, коли Ви її потребуєте.

Здобувачі можуть обговорювати різні завдання, але їх виконання - строго індивідуально. Не допускаються списування, використання різного роду програмних засобів, підказки, користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими електронними гаджетами під час заняття з метою, не пов'язаною з навчальним процесом. Не допускаються запізнення здобувачів на практичні заняття.

Відвідування пацієнтів під час курації в лікарні можливо за умов наявності у здобувачів відповідної форми одягу, санітарної книжки з відміткою про вакцинацію проти дифтерії, результатів обстеження на напруження імунітету за кором (або відмітка про вакцинацію), або іншими інфекційними захворюваннями згідно поточної епідемічної ситуації.

Здобувачі з особливими потребами можуть зустрічатися з викладачем або попередити його до початку занять, на прохання студента це може зробити староста групи. Якщо у Вас виникнуть будь-які питання, будь ласка, контакуйте з викладачем.

Заохочується участь здобувачів у проведенні наукових досліджень та конференціях за даною тематикою.

Усі здобувачі ХНМУ захищені Положенням про запобігання, попередження та врегулювання випадків, пов'язаних із сексуальними домаганнями і дискримінацією у Харківському національному медичному університеті, розроблено з метою визначення дієвого механізму врегулювання конфліктних ситуацій, пов'язаних із дискримінацією та сексуальними домаганнями. Дане Положення розроблено на підставі таких нормативно-правових актів України: Конституція України; Закону України «Про освіту»; Закону України «Про вищу освіту»; Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Загальна рекомендація № 25 до параграфу 1 статті 4 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Зауваження загального порядку № 16 (2005) «Рівне для чоловіків та жінок право користування економічними, соціальними і культурними правами» (стаття 3 Міжнародного пакту економічних, соціальних і культурних прав; Комітет з економічних, соціальних та культурних прав ООН); Рекомендації щодо виховання в дусі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва і миру та виховання в дусі поваги до прав людини і основних свобод (ЮНЕСКО); Концепція Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. Харківський національний медичний університет забезпечує навчання та роботу, що є вільними від дискримінації, сексуальних домагань, залякувань чи експлуатації. Університет визнає важливість конфіденційності. Всі особи, відповідальні за здійснення цієї політики (співробітники/-ці деканатів, факультетів, інститутів та Центру гендерної освіти, члени студентського самоврядування та етичного комітету, проректор з науково-педагогічної роботи), дотримуються конфіденційності щодо осіб, які повідомляють або яких звинувачують у дискримінації або сексуальних домаганнях (за виключенням ситуацій, коли законодавство вимагає розголошення інформації та/або коли розкриття обставин Університетом необхідне для захисту безпеки інших).

ХНМУ створює простір рівних можливостей, вільний від дискримінації будь-якого національного, расового чи етнічного походження, статі, віку, інвалідності, релігії, сексуальної орієнтації, гендерної приналежності, або сімейного стану. Всі права, привілеї, програми та види діяльності, що надаються студентам/-кам або співробітникам/-цям університету, розповсюджуються на всіх без винятку за умов належної кваліфікації. Антидискримінаційна політика та політика протидії сексуальним домаганням ХНМУ підтверджується Кодексом корпоративної етики та Статутом ХНМУ.

5.АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Кафедра анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії підтримує нульову толерантність до плагіату. Від здобувачів та здобувачок очікується бажання постійно підвищувати власну обізнаність в академічному письмі. На перших заняттях проводитимуться інформаційні заходи щодо того, що саме вважати плагіатом та як коректно здійснювати дослідницько-науковий пошук.

6.РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова:

1. Анатомія людини : підручник : у 3 т. / А. С. Головацький, В. Г. Черкасов, М. Р. Сапін [та ін.]. – 7-ме вид., доопрац. – Вінниця : Нова Книга, 2019.
2. Анатомія дитини (з основами ембріології та вадами розвитку) : навчально-методичний посібник для здобувачів вищих медичних (фармацевтичного) навчальних закладів / І. І. Бобрик, В. С. Школьніков, С. Д. Максименко, Ю. Й. Гумінський. - Луганськ : Віртуальна реальність, 2012.
3. Черкасов В.Г. Історія анатомія (хронологія розвитку та видатні анатоми) / В.Г. Черкасов, Ю.Й. Гумінський, Е.В. Черкасов, В.С. Школьніков. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2012. – 148 с.
4. Анатомія людини : у 3-х т. / Під ред. В.Г. Ковешнікова. - Луганськ : Вид-во «Шико» ТОВ «Віртуальна реальність», 2008. - 400 с
5. Анатомія людини : підручник / [Кривко Ю. Я., Черкасов В. Г., Кравчук С. Ю. Сопнева Н. Б. та ін.] ; за ред.: проф. Кривка Ю. Я., проф. Черкасова В. Г. – Вінниця : Нова Книга, 2020. – 448с.
6. Sobotta. Атлас анатомії людини. У двох томах. Переробка та редакція українського видання: В. Г. Черкасов., пер. О. І. Ковальчука. - Київ : Український медичний вісник, 2009.
7. Неттер Ф. Г. Atlas of Human Anatomy. Атлас анатомії людини: переклад 7- го англ. Вид.: двомовне вид. / Френк Г. Неттер; наук. Ред. Перекладу Л Р. Матешук-Вацеба, І. Є. Герасимюк, В. В. Кривецький, О. Г. Попадинець. – К. – ВСВ «Медицина», 2020. – 736 с.
8. Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти) / В. Г. Черкасов, І. І. Бобрик, Ю. Й. Гумінський, О. І. Ковальчук. – Вінниця: НоваКнига, 2010. – 392с.
9. Анатомія людини (у двох частинах) : підручник / За ред. К.А. Дюбенка. – Ч.1. – К. : ВАТ «Поліграфкнига», 2008. – 528 с.
10. Конспект лекцій з дисципліни «Анатомія людини» / Григор'єва О.А., Світлицький А.О. - — Запоріжжя : [ЗДМУ], 2020. — 173 с
11. Матешук-Вацеба Л. Р. Нормальна анатомія: навчально-методичний посібник / Л. Р. Матешук-Вацеба; Львівський національний медичний ун-т ім. Д. Галицького. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка; Вінниця: Нова Книга, 2019. – 432 с.: іл
12. Анатомія людини: навч. посібник. для студ. вис. навч. завід. IV рівнів. акр. / В. Г. Черкасов, С. Ю. Кравчук. – Вінниця: Нова книга, 2014. – 640 с.
13. Анатомія опорно-рухового апарату: будова, особливості дитячого віку та вади розвитку: навчально-методичний / Я.А. Тарасенко, О.О. Тихонова. – Полтава, 2018. – 205 с.
14. Чернокульський С.Т., Єрмольєв В.О. Навчально-методичний посібник для студентів та викладачів ВМНЗ. Анатомія судин та нервів тулуба (ангіоневрологія) (видання п'яте, доповнене). - Київ. / Книга–плюс. 2016.

Допоміжна література:

1. Atlas of Regional Anatomy of the Brain Using MRI: With Functional Correlations / J. C. Tamraz, Y. G. Comair. - [S. l.] : Springer, 2006. - 330 p.
2. Ellis, Harold and Mahadevan, Vishy (2019). Clinical Anatomy: Applied Anatomy for Students and Junior Doctors (Fourteenth edition). Oxford: Wiley-Blackwell. - 496 p.
3. Grant's Atlas of Anatomy / ed.: A. M.R. Agur, A. F. Dalley. - 12th ed. - [S. l.]: Lippincott

- Williams & Wilkins, 2009. - 1627 p.
4. Šimić G. Heines DE. Neuroanatomy Atlas in Clinical Context: Structures, Sections, Systems, and Syndromes: 10th edition; Baltimore: Wolters Kluwer (Lippincott Williams Wilkins); 2019. 384 pages; ISBN 978-1-975106-68-3, eISBN: 978-1-4963-8416-4. Croat Med J. 2019 Aug;60(4):390. doi: 10.3325/cmj.2019.60.390. PMID: PMC6734572..
  5. Gray's Anatomy: The Anatomical Basis of Clinical Practice : учебник / ed. S. Standring. - [S. l.] : Elsevier Inc., 2020. - 1606 p.
  6. Human Anatomy: учеб. пособие / К. Saladin. - Boston : McGraw-Hill, 2020.- 802 p.

7.ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Положення про запобігання, попередження та врегулювання випадків, пов'язаних із сексуальними домаганнями і дискримінацією у ХНМУ https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_sex.pdf
2. Положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин в Харківському національному медичному університеті
3. https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_ad-1.pdf
4. Порядок проведення занять з поглибленого вивчення студентами Харківського національного медичного університету окремих дисциплін понад обсяг навчального плану https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/poriad_poglyvyv_dysc.pdf
5. Положення про Комісію з академічної доброчесності, етики та управління конфліктами ХНМУ https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_komis_ad.pdf
6. Положення про визнання результатів неформальної освіти в Харківському національному медичному університеті https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_neform_osv22.pdf
7. ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/polog_org_incl-suprov.pdf
8. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ: https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_komis_ad.pdf , https://knmu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/polog_grup_ad.pdf